

Annemarie

Schimmel

MÜSLÜMAN

SAATİ

İslam'da Günler, Aylar, Kandiller ve Bayramlar

Çeviri: Dilâra Yabul İşleyen

SEFİ
KİTAP

MÜSLÜMAN SAATİ:

İslam'da Günler, Aylar, Kandiller ve Bayramlar

Annemarie Schimmel

SUFİ KİTAP | 200

tasavvuf kültürü | 23

annemarie schimmel kitaplığı | 3

editör HANDE YILDIRIM ÖNSÖZ

kapak tasarımı RAVZA KIZILTUÇ

iç tasarım NUR KAYAAALP

1. baskı Temmuz 2020, İstanbul

isbn

ISBN: 978-625-7949-12-5

9

SUFİ KİTAP

sufi.com.tr

Cağaloğlu Alemdar Mahallesi,

sufi@sufi.com.tr

Alayköşkü Caddesi, No: 5

sufikitap

Fatih / İstanbul

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Telefon: (0212) 511 24 24

Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT

YAYIN HAKLARI

Mega Basım

© *Das islamische Jahr: Zeiten und feste*

Cihangir Mah. Güvercin Cad.

orijinal adıyla Verlag C. H. Beck

No:3 Baha İş Merkezi

tarafından yayımlanan bu eserin

Avcılar / İstanbul

tüm yayın hakları AnatoliaLit Ajans

Telefon: (0212) 412 17 00

aracılığıyla Timaş Yayın Grubu

Matbaa Sertifika No: 44452

bünyesinde faaliyet gösteren Sufi Kitap'a

aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak

gösterilerek alıntı yapılabilir.

Annemarie Schimmel

1922 doğumlu Annemarie Schimmel, Harvard ve Bonn'da Hint-İslam kültürü profesörü olarak görev yaptı. Şark İslam kültürüne duyduğu muhabbet ve iştiaqla birçok çalışmaya imza attı, çok sayıda seminer ve konferans verdi. Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe, İngilizce ve Fransızcadan tercümeler yaptı, ayrıca uzun yıllar Türkiye'de yaşayarak Ankara İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi derslerine girdi. Sayısız unvan ve fahri doktörlük alıp, Alman Barış Ödülü (1995) ve Pforzheim Şehri Reuchlin Ödülü'ne (2001) layık görüldü.

Annemarie Schimmel'in yaşamı birçok gizemle doludur. Daha 19 yaşında iken, Nazi Almanyasının zorlu koşulları altında İslamoloji alanında doktora yapmak için büyük bir şevkle Arapça öğrenir. Cinsiyetine uygun bir meslek seçmesi beklenirken erkek hegemonyasının hâkim olduğu bir bilim dalında başarılı olur; Ankara İlahiyat Fakültesi'nde, ardından Harvard Üniversitesi'nde bir kürsü sahibi olarak kendini kabul ettirir. Doğu, doğu dilleri, İslam ve İslam tasavvufu konularında uzmanlaşan Schimmel, çalışmalarını İbn-i Atâullah Hazretleri ve Hz. Mevlânâ üzerine yoğunlaştırmıştır.

Dilârâ Yabul İşleyen

1993 yılında İstanbul'da doğdu. Çağaloğlu Anadolu Lisesi'nde eğitim gördükten sonra Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Halihazırda Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmalarına devam etmektedir. Alanında birçok rapor yazımı ve çevirinin yanı sıra dergi ve diğer yayın mecralarında yazı, derleme ve röportajları mevcuttur. Edebiyat, sanat tarihi ve tasavvuf alanlarına ilgi duyan çevirmen, İngilizceden ve Almancadan kitap çevirileri yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

1. YILLAR, AYLAR VE GÜNLER / 9

2. HAFTALAR VE GÜNLER / 26

3. BİRİNCİ AY: MUHARREM VE AŞURE GÜNÜ / 37

4. “UĞURSUZ” AY SAFER / 63

5. REBİÜLEVVEL AYI VE HZ. PEYGAMBER’İN
DOĞUM GÜNÜ / 64

6. KANDİLSİZ, BAYRAMSIZ ÜÇ AY: REBİÜSSÂNİ,
CEMÂZİYELEVVEL VE CEMÂZİYELÂHİR / 82

7. RECEB: HZ. PEYGAMBER’İN MİRACA
ÇIKTIĞI AY / 83

8. ŞABAN AYI VE NİSF-I ŞABAN / 94

9. ORUÇ AYI RAMAZAN VE RAMAZAN
BAYRAMI / 97

10. ŞEVVAL AYI VE ZİLKADE / 113

11. HAC AYI ZİLHİCCE VE KURBAN BAYRAMI / 114

12. NEVRUZ, YENİ GÜN / 139

SON SÖZ / 146

1. YILLAR, AYLAR VE GÜNLER

İslam'a çok fazla aşına olmayan ve İslamî takvimi görmüş olanlar bu takvimin hangi kaidelere dayandırıldığını anlamakta genellikle zorluk ekerler. Neden İslamî olarak 1421'de yaşıyoruz da kendi ülkemizde tarihler 2000'leri gösteriyor? Neden bir bayram önce aralık ayının başlarında, sonra kasım sonlarında, birkaç sene sonra da yazın kutlanıyor? Neden perşembeyi Cumaya bağlayan geceye Cuma Gecesi deniyor?

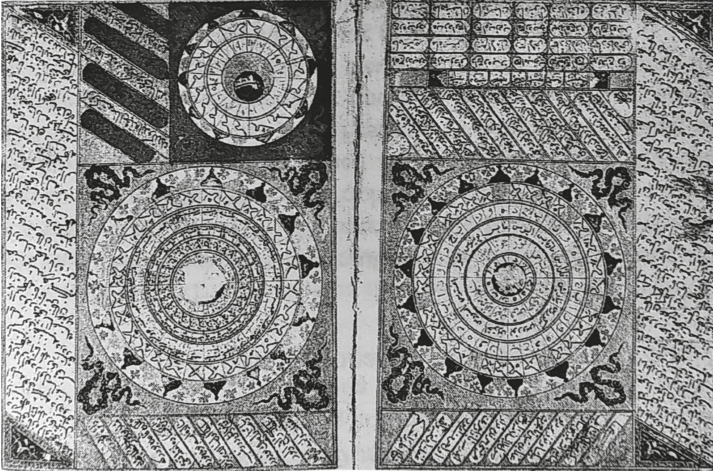
İslamî yıl, artık aysız bir kamerî yıldır ve güneş yılından farklı olarak 10 ya da 11 gün kadar değişiklik gösterir. Ay takviminde yıl 354 ya da 355 gündür. Her sene bu fazla gün son kamerî aya eklenir. Bu da bir yüzyılda yaklaşık olarak 1100 gün, yani 3 yıl gibi bir farklılığa tekabül eder.

İslam'da kamerî takvimin kabul edilmesi Medine dönemine, Peygamber Aleyhisselam'ın memleketi Mekke'den 622 yılında hicret edip Kuzey Yesrib'e gelmesinden sonraya rastlamaktadır. Yesrib, daha sonra Medinetü'n-Nebî (Peygamber'in şehri), kısaca Medine olarak adlandırılacaktır. Hicretin ikinci yılında gelen bir vahye göre kamerî yıl sabitlendi ve herhangi bir artık ay eklemesi yapılmadı. (9. Sure, 37. Ayet) Böylece İslam ncesi vakitlere dair her türlü bağlılık terk edildi. Çünkü Arabistan'da İslam ncesi dönemde kullanılan kamerî takvimde artık aylar vardı ve birkaç yılda bir bu aylar güneş takvimiyle ay takvimini yaklaştırmak

adına eklenirdi. Böylelikle bu artık aylar ortadan kaldırılmış oldu. Nihayetinde, yıl boyunca kutlanan bayramların mevsimlerle alakası kesildi, bu da İslam öncesi dönemden kalma örf ve âdetlerin tamamen silinmesinin yolunu açtı.

Artık bu yeni takvim için bir başlangıç vakti belirlemek gerekiyordu ve hicrete (Batılı yayınlarda “h” diye kısaltılmaktadır) nispetle isim verildi. İlk yıllarda insanlar hâlâ “depresyon yılı,” “fil yılı” ve bunun gibi büyük olaylardan bahsediyorlardı. Takvimi belirleyen kişi ikinci halife Hz. Ömer’di (634-644) çünkü kendisine mektuplarının tarih içermediği konusunda uyarıda bulunmuşlardı. Bu olay hicretin 17. yılında gerçekleşti. Ama yılbaşı olarak Mekke’den Medine’ye Rebiülevvel’de gerçekleşen hicretin başladığı tarih seçilmedi. Bu tarih 622 yılının Eylül ayına tekabül etmektedir. Onun yerine o yılın 1 Muharrem’i, yani 15 ya da 16 Temmuz 622 başlangıç tarihi olarak kabul edildi. Onu müteakiben aylar devam ediyordu. Aylar hilalin görünümüne bağlı olduğundan 29 ya da 30 çekiyordu. Bakara Suresi 189. ayette şöyle buyurulmaktadır:

“Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: ‘Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir...’”

Gurrenâme. Müslüman takviminde bir ayın başlangıcının gün, saat ve dakika olarak belirlenmesine yarayan levhalar. 1077/1666-67, Türkiye

Hilal iki muteber şahit tarafından görüldüğünde yeni aya girilmiş sayılır. Müslümanlar astronomiyi çok iyi bilmelerine ve hesaplama yapabilecek olmalarına rağmen hilali görmek onlar için çok daha önemlidir. Hilali görmek, özellikle içinde bayramların olduğu aylarda, örneğin, oruç tutulan ay olan Ramazan ayı ve Mekke'ye haccetmek için gidilen son hicrî ayda önemlidir. Ancak şöyle bir durum olduğu da vâkidir: Bir ülkenin bir yerinde hilal görünürken başka yerde insanlar hâlâ hilali görmek için bekleyebilirler. Modern kabloşuz bağlantının olmadığı zamanlarda ve hatta günümüzde dahi, Ramazan ayının farklı başlangıç ve bitiş günleri olabilir. 1961 yılında insanlar Sind'de bayram gününün geldiğini gösteren hilali sabırsızlıkla beklerken Karaçi'de bulunanlar çoktan oruçlarını açmışlardı. Tabii ki genel olarak Mekke'deki zaman bağlayıcı olarak kabul ediliyor. Yüzyıllar boyunca İslam'ın, esas merkezi olan Arap Yarımadası'ndan Kanada'da, Rusya'da ya da Güney Şili'de Müslüman azınlıkların ortaya çıkışı ile yayılması vakitlerin belirlenmesinde yeni zorluklar ortaya çıkarmıştır.

İslam'da ay, zamanı belirleyen esas düzenleyici olduğu için günler gün batımında başlar. Bu durum özellikle Cuma gecesi ve dinî bayramların arefelerinde belli olur. 50'li yılların başlarına kadar, Suudi Arabistan'da gün batımı gerçekleştiğinde top atılırdı ve tüm saatler 24'e, yani 00.00'a ayarlanırdı.

Günler geleneksel olarak namaz vakitlerine göre bölünür. İlki şafak vakti, ikincisi güneş en tepe noktasından aşağı inmeye başladığında, üçüncüsü öğleden sonranın tam ortası, dördüncüsü gün batımının hemen sonrası, sonuncusu da ortalık tamamen kararmaya başlamadan hemen öncesidir. Bu yüzden "güneşe tapma"ya dair en ufak bir ima yapmak dahi mümkün değildir. Namaz vakitlerinin belirlenmesinde insanın gölgesinin uzunluğu dikkate alınmaktadır.

Hilal İslam'ın sembolü haline gelmiştir çünkü İslamî takvimde çok büyük bir önemi haizdir ve pek çok yerde hilal görüldüğünde kısa bir dua yapılır. Mesela aşağıdaki dua İran'da yapılan orijinali Arapça bir duadır:

“Ey Rabbim! Bize bunu bereket ve iman, selamet ve İslam hilali eyle! Ey Hilal! Benim de senin de Rabbimiz Allah’tır.”¹

Birçok yerde de biri hilali gördüğü zaman güzel bir şeye bakmaya ya da altına dokunmaya çalışır, böylece de yeni ayın ona mutluluk ve güzellik getireceğini ümit eder. İslam, ayları eski Arapçada nasıl bölümlendirilmişlerse o şekilde kabul etmiştir. Aylar, bazı isimlerden da anlaşılabilceğı gibi iki gruba ayrılmışlardır. Bazı eski Arabî aylar *haram* olarak kabul edilir. Bu aylarda savaşmak yasaktır. Haram aylar Receb ve üç müteakip ay olan Zilkade, Zilhicce ve Muharrem ayıdır. Receb ayı aynı zamanda küçük hac olan umre sebebiyle bilinir.

Yani yıl Muharrem ayı ile başlamaktadır. Muharrem ayının ismi onun kutsallığını imlemektedir. Muharrem ayına aynı zamanda *Muharremü'l-Haram* da denmektedir. Bu isim de haram/yasak Muharrem demektir. Şiîler için bu ay, yas ayıdır. Daha önce ikinci ay olan *Safer* ayı ile bu ay bir birliktelik oluşturuyormuş. Erken dönem metinlerinde bu iki ay için bazen *es-Saferanî*, yani *Safer çifti* tabirinin kullanıldığını görüyoruz. Hindistan’da Safer ayına *terah tezi*, yani *on üç* denmektedir çünkü Peygamber Aleyhisselam’ın son hastalığı Safer ayının 13. gününde başlamıştır. Üçüncü ay olan *Rebiülevvel* ayı hem Peygamber Aleyhisselam’ın hem ahirete hem de dünya hayatına doğduğu günü ihtiva etmektedir. Peygamber Aleyhisselam’ın dünya hayatına doğduğu gün olan *mevlid* günü neredeyse her yerde kutlanmaktadır ve çoğunlukla da *mevlid-i şerîf*, yani şerefli mevlid olarak adlandırılmaktadır. Hindistan’da bu güne *barah vefat*, yani “12. günde vefat” da denmektedir. Rebiülevvel ayını takip eden ay olan Rebiüssânî, resmî takvimde çok fazla rol oynamamaktadır ama büyük tarikat piri Hz. Abdülkâdir Geylânî’nin takipçileri onun ahirete doğduğu gün olan 11 Rebiüssânî’de anma düzenlerler. Bu yüzden de Hindistan’da bu ay sadece *destgîr* olarak adlandırılmıştır. Destgîr, “Elden Tutan Kimse” (Yardımcı) demektir

1 Allâhümme ehillehû aleynâ bil-yümni vel-îmâni ve’s-selâmeti ve’l-İslâmî Rabbî ve Rabbükallâh. (ç.n.)

ve Allah dostlarına hitaben söylenen isimlerden biridir; Sindcede de bu aya *gyarhin*, *yarhin*, “On Bir” denir.

Takip eden iki ay, Cemaziyelevvel ve Cemaziyelâhir’in herhangisi bir doğrudan özelliği yoktur. Yine Hindistan’da bu iki ay, iki Allah dostunun adıyla anılmaktadır ama bu zatlar sadece yerelde tanınmaktadır. Diğer yandan ise yedinci ay olan Receb ayı eski haram aylardan biridir ve ilk günlerde Peygamber Aleyhisselam’a vahiy gelmiştir. Receb ayının 27. gününde de Mirac hadisesi gerçekleşmiştir. Receb ayı sıklıkla *Recebü’l-Ferd* olarak geçmektedir. Ondan sonraki ay olan *Şabanü’l-Mübarek* ya da *Şabanü’l-Muazzam* ayında dolunayın olduğu gece *Leyletü’l-Berat* olarak kutlanmaktadır. Dokuzuncu ay olan Ramazan ayı oruç ayıdır ve ondan sonraki ay olan Şevval’in başında Ramazan Bayramı yer alır. Zilkade “boş” olarak adlandırılmaktadır çünkü bu ayda hiç bayram yoktur, sadece Allah dostlarının anmaları yapılır. Son olarak da haccın ve Kurban Bayramı’nın yapıldığı Zilhicce ayı gelmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece iki bayramdan bahsedilmektedir. Biri Ramazan ayının sonundaki bayramdır, diğeri de Kurban Bayramı’dır. Kutlama yapılan diğer günlerin kaynağı Kur’ân değildir, bu yüzden de bazı katı Müslümanlar tarafından inkâr edilirler. Ancak Peygamber Aleyhisselam’ın dünyayı teşrif ettiği gün okunan mevlid gibi, bazı günlerdeki kutlamalar bayramları gölgede bırakmıştır. Meşhur kutlamalardan bazıları sadece Şiîler tarafından yapılmaktadır. Örneğin 18 Zilhicce’de *Gadır-i Hum* olayı anılmaktadır. Gadır-i Hum denen bölgede Peygamber Aleyhisselam’ın damadı ve yeğeni Hz. Ali’yi halife olarak işaret ettiğine inanılmaktadır. Aynı zamanda pek çok ülkede meşhur velileri anmak için törenler düzenlenir. Bunlar ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği gibi, o bölgede özellikle saygı duyulan tarikat pîrleri ve Allah dostlarının kim olduğuna bağlıdır. Bu törenler, düğün anlamına gelen *urs* adıyla anılır. Düğün denmesinin nedeni, ölüm ânında evliyanın ruhunun Mâşukuyla bir olduğuna inanılmasıdır. Katı Müslümanlar, özellikle de Suudi Arabistan’daki Vehhabîler

için Kurân-ı Kerim’de geçmeyen tüm kutlamalar bidattir ve hatta Mısır, Endonezya ve Türkiye gibi yerlerde büyük bir neşe içinde kutlanan kandiller, Vehhabî çevrelerde kutlanmaz.

Sadece her ayın belli özellikleri yoktur, aynı zamanda her gün de insanların bilmesi icap eden bazı özelliklere sahiptir. Bazı günlere has namazlar vardır. Bunların en önemlisi Cuma namazıdır. Cuma namazında cemaatle namaz kılınır ve vaaz irad edilir.

Geleneksel İslam öncesi güneş-ay yılından başka zamanı kısımlara ayırmanın farklı bir yolu daha vardır. Özellikle tarımda önemli olan bu eski yıl, Hadramevt’te olduğu gibi uzun süredir kullanılmaktadır ve halk geleneğinde de merkezî bir yer tutar. Tutulum döngüsü, ayın hallerine göre 13 günden oluşan 28 eşit parçaya (=364 gün) bölünür. Gelenekte ve aynı zamanda İslam dünyasının edebî dünyasında hâlâ bu vakit taksimine dair ipuçları bulunmaktadır. Ay Terazî’nin konumuna geldiğinde kişi hacamat yaptırmamalıdır ve sıklıkla ay Akrep’te olduğunda en büyük musibetlerin başa gelebileceği söylenir durur. Sevgilinin akrep gibi kara buklelerle çevrili ay gibi yüzü, talihsiz âşık için esasında bir felakettir. Bu gibi benzetmelerde Müslümanların hayatında astrolojinin oynadığı merkezî rolü her zaman hatırlamalıyız. Başarılı hükümdarlara sahipkiran adı verilir ki bu isim Venüs (Zühre) ve Jüpiter (Müşteri) yıldızlarının aynı burçta ve derecede oldukları zaman dünyaya gelen kimse anlamına gelir (Timur, Şah Cihan gibi). Bir şehzâde doğduğunda hemen yıldız falına bakılır ve hatta şairlerin bile yıldız falı bakabilmeleri için yetkin olmaları beklenir. Delhili Müslüman şair Gâlib (v. 1869) Hz. Ali bin Ebu Tâlib’i metheden şiirlerinden birine kendi yıldız falını eklemiştir. Astrolojik temsiller çeşitli sanat eserlerinde (metal, seramik gibi) gözlemlenebilir ve farklı -hicrî- aylarda yapılacak eserlerin resimli temsillerinde bulunabilir.

İran’ın Nevruzunu da günlük yaşam için önemliydi ve hâlâ önemini korumaktadır. Kışın en kısa günü² İran bölgesinde *şeb-i*

2 Kışın en kısa günü, yani en uzun gecesi. (ç.n.)

yelda olarak bilinmektedir. Bu tabir, Hristiyan geleneğindeki Hz. İsa'nın doğduğu geceden gelmektedir. Yaygın inanca göre o gece bal kabağı yenmelidir. Mısır'da da tâ Antik Mısır'dan bu yana kutlanan *leyletû'l-nükte* ismindeki gece önemlidir çünkü bugün Nil Nehri'nin seviyesi yükselmeye başlar, yaklaşık olarak 10. Ba-una, yani 16 Temmuz'da kutlanır. Ayrıca Ahmed el-Bedevî'nin mevlidi Tanta'da Kıptî takvimine göre ağustos ayının başında kutlanmaktadır. Rudolf Kriss'in anlattığına göre, 30 kilometre uzaklıktaki Musa Tapınağı'na yapılan ziyaretlerle, Kutsal Hafta'da Hz. Musa'nın Müslüman bayramını kutlamak alışılmış bir şeydi.

Bizdeki Yediuyurlar Günü gibi bazı tarihler, mevsimleri birbirinden ayıran tarihler olarak kabul edilir. Örneğin, Türkiye'de 23 Nisan³ olan Hidrellez Günü baharın esas başladığı gün olarak kabul edilir. Bu, Hristiyanlıkta Aziz George Günü'dür ve İslam'da el-Kadir ismindeki evliya ve Peygamber İlyas ile bağlantılıdır. Bu gün, Kuzey Afrika'da eskiden Jülyen takvimine göre 25 Şubat ile 4 Mart arasında (Gregoryen takvimine göre 5 Mart ile 15 Mart arasında) başlardı. Irak'ta Ülker Takımyıldızı'nın görünmediği temmuz ve ağustostaki sıcak ve yağışlı 40 gün sınav zamanı olarak görülmüştür.

Nisan ayı özellikle Orta Doğu'da büyük öneme sahiptir. Bunu Nisan yağmurlarına özel bir önemin atfedilmesinden de anlayabiliriz. Ancak Nisan yağmuru istiridyenin içine girdiği takdirde inci oluşur. Aynı zamanda bu yağmuru Türkçede “*nisan taşı*” adı verilen değerli kaplarda biriktirirler, bu biriktirdikleri suyu da şifa amacıyla kullanırlar. Her bölgenin kendine has mevsimsel gelenekleri vardır. Bu gelenekler ay takviminin kullanılmasıyla terk edilmemiştir. Bunlar, tüm mevsimlerden bağımsız olarak gündelik hayatı belirler, özellikle de tarımsal bölgelerde onlara büyük önem atfedilir.

3 Hidrellez Türkiye'de ve Türkiye'ye yakın başka coğrafyalarda daha ziyade 6 Mayıs'ta kutlanmaktadır. Yazar, burada kendi gözlemlerine dayanarak bu şekilde bir tarihlendirme yapmıştır. (e.n.)

Bununla beraber, malî sebeplerden ötürü tamamıyla hicrî-kamerî takvim yerine başka bir resmî takvime de ihtiyaç duyuluyordu. Büyük oranda ziraî ürünlere dayanan vergiler, harmandan sonra toplanıyordu ve bu da doğal olarak güneş yılına göre idi. 97 güneş yılı 100 ay yılına eşitse vergiler nasıl hesaplanacaktı? En az 33 ay yılında -ki bu, 30 güneş yılına denk gelmektedir- bir, iki yıllık muhasebeler çıkıyor ve birbirinden ayrılıyordu. Kurnaz bir vergi tahsildarı, 738 hicrî yılındaki vergisini vermiş olan bir vatandaşın, 737 hicrî yılının 738 güneş yılı başladığı zaman bitmesi suretiyle yılların üst üste binmesi ve bu sebeple de 737 yılı için hiçbir şey ödememiş olduğunu kanıtlayamaz mıydı?

Buna benzer bir şey 2000'de de başımıza geldi. Tüm İslam dünyası Ramazan Bayramı'nı aynı sene iki kez kutladı. İlkin 6 Ocak'ta, ikincisini de ise 28 Aralık'ta. Müslümanların eğlenmeleri ve neşelenmeleri için güzel bir neden!

Bu yüzden tarihlerin yönetimi için kabul edilebilir bir yöntem bulmak gereklidir. Mısır'da vergilerin güneş yılına göre toplandığı haracî yıl vardı. Kendi takvimimize göre 8. yüzyılda pratik bir çözüm bulundu. Buna göre 32 haracî yılından sonra 33. değil de, 34. haracî yıla geçilecekti. Buna *izdilak* adı verildi. Yüzyıllar boyunca çeşitli geliştirmeler yapıldı. Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda da 1798 yılında sene-i maliye kabul edildi. Yine de zaman zaman her alanda yeni değişiklikler yapılmaya çalışıldı.

Yezdicerdî ya da Mecusî takvim de denen antik Farisî takvimler sayesinde vergi tahsili ve maaş ödemelerindeki zorlukları düzeltmek için çeşitli girişimlerde bulunuldu. Ancak bu çabalar da sorunu çözmede yetersiz kaldı. Bu yüzden, üst üste takvim reformları yapılmaya devam edildi. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (1072-1092 arasında hükmetmiştir) önemli bir takvim reformu yapmıştır. Astronomide uzman ilim adamlarına ay yılı ile güneş yılını tamamen birbirinden ayırmaları emrini veren Melikşah, ilkbahar ılımlı (ekinoks) gününü yılbaşı kabul eden bu takvimi kabul etmiştir. Bu takvime hükümdardan dolayı Celalî ya da Melikşahî

takvim de denmiştir ve takvimin başlangıç günü Nevruz olan ilkbahar ılımlı günü ile başlamıştır. Başlangıç yılı hicrî 471, Jülyen takvimine göre ise 15 Mart 1079'dir. Bu takvimin hazırlanmasında sekiz astronom çalışmıştır. Bunlardan biri, Batı'da, yazdığı Farsça rubailerle bilinen ancak zamanının önde gelen matematikçilerinden olan Ömer Hayyam'dır. Bu düzenlemede Farsça yeni yıl demek olan Nevruz'un baharın başlangıcıyla ilintili olması önemlidir. (Avrupa'da o dönemde Jülyen takviminin kullanıldığını düşünelim ancak Gregoryen takviminin 1582'de Avrupa'da kullanılmasından itibaren Nevruz 20 ya da 21 Mart'a denk gelmiştir.) Nevruz, yani yılın ilk günü güneşin öğle vakti Koç burcuna giriş noktasına geldiği zamandır. Eğer güneş öğleden sonra girerse bu o yılın artık yıl olduğu anlamına gelir. Bu bazen dört, bazen de beş yılda bir olur ve astronomların hesaplamalarına sadık kalınması gerekir. Bir keresinde bana Bonn'daki İranlı manav bir kadın 2001 yılında "Nevruz bugün 16.20'de," demişti.

The image shows two pages of an Ottoman calendar (Takvim) from the reign of Sultan II. Mahmud, dated 9 Rebiülevvel 1230/21 Mart 1815. The pages are filled with handwritten text in Ottoman Turkish, organized in columns and rows, showing the days of the month and the corresponding zodiac signs and planetary influences.

Sultan II. Mahmud dönemindeki Osmanlı takvimi. 9 Rebiülevvel 1230/21 Mart 1815 ile başlamaktadır.

Orta Çağ'da Hanî ya da Cengizhanî takvimin kullanıldığı bir dönem de vardı. Bu takvim, 1206 yılında Timuçin'in Moğolistan'da zaferler kazanıp Cengiz Han adını almasıyla başlar. Daha sonra Gazan Han (1295-1304 yılları arasında hüküm sürmüştür) döneminde de Hanî takvim oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Bu dönemdeki takvim, 1 Receb 701 (13 Mart 1302) tarihini başlangıç tarihi olarak kabul etmiştir ve bu tarih Timur geleneğinde ve İran'daki astrolojik takvimlerde de kullanılmıştır.

Daha yaygın olanı ise Babür Hükümdarı Ekber Şah'ın (h. 1556-1605) takvim-i ilahîsidir. Bu takvim Ekber Şah'ın tahta çıktığı yıl olan 1556'ın ilk Nevruzunu milat olarak kabul eder. (Yani Fars Nevruz'u; hicrî 992, 11 Mart (Jülyen) ya da 21 Mart (Gregoryen 1584) Bu takvim, güneş yılına göre hesaplanmıştır ve Babürlüler döneminde uzun bir süre kullanılmıştır. Hükümdarlar için tartıldıkları ve ağırlıklarınca altın, gümüş ve mücevherlerin dağıtıldığı resmî günün hem kendi güneş yılı doğum günlerinde hem de hicrî-kamerî doğum günlerinde olması iyi bir şeydi: 31 Ağustos 1569, yani 17 Rebiülevvel 977'de dünyaya gelmiş olan Cihangir Şah her sene 31 Ağustos'ta ve buna karşılık gelen hicrî-kamerî tarihte tartılıyordu.

Babür kaynakları ayrıca genellikle o dönemki hükümdarın tahta çıkışına (*cûlûsuna*) göre tarihlenirler: Cihangir Şah söz konusu olduğunda "Tahta çıkışın 8. yılında" demek babası Ekber Şah'ın yerine 1605'te geçtiği için 1613 yılı demektir.

Tîpû Sultan dönemi diye farklı bir dönem daha vardır. Tîpû Sultan Güney Hindistan'da bir hükümdardır ve 1799 yılında İngilizlere karşı savaşırken hayatını kaybetmiştir. Onunla birlikte gelen pek çok yeniliğin içinde yeni bir takvim de vardır. Bu takvime *Mevlid-i Muhammedî* adı verilmiştir ancak takvim, Peygamber Aleyhisselam'ın doğum yılı olan 571'i değil, Hicret'ten 13 yıl önce ilk vahyin geldiği 609 yılını başlangıç yılı olarak kabul etmiştir. Tîpû Sultan Hindu aylarını ve Hinduların 60 yıllık döngülerini almıştır ancak aylara kendisi çift isim vermiştir. Bu isimlerden

ilki Arap alfabesine, ikincisi ise *ebced* hesabına göredir. Onun kullandığı kriteri anlamak zordur: Onuncu ay (Hindu düzenlemesine göre) *ebcedde* Yusufti ismini alırken alfabetik düzende Rahmanî ismini almaktadır. Aynı şekilde altmış yıllık döngü de iki şekilde isimlendirilmiştir. Bu alışılmadık Güney Hindistan hükümdarı dışında birilerinin bu takvimi kullanıp kullanmadığı bilinmemektedir. Tîpû Sultan'ın notlarını okumak da -örneğin kendisi rüyalarının tarihlerini not almıştır- oldukça zordur. Kendisi Arapça sayıları Arap alfabesinin diğer harfleri gibi sağdan sola değil de soldan sağa kaleme almıştır. Bu yüzden de 713 olan sayı 317 olarak görünmektedir.

İslam dünyasının modernleşmesiyle birlikte Batı'da kullanılan takvim pek çok ülkede bazı amaçlara yönelik olarak kullanılmaya başladı ya da geleneksel sistemler biraz değiştirildi. Mesela, İran 1925 yılından beri hicrî-şemsî takvim kullanmaktadır. Hicret'i başlangıç yılı olarak kabul eden takvim, Nevruz'dan Nevruz'a geçen güneş yılını dönencel yıl olarak saymaktadır. Ayların ismi geleneksel Farsî isimlerdir. Yılbaşı Nevruz'dur, 30 ya da 31 günden oluşan 12 ay vardır. Şemsî-hicrî yılını günümüze dönüştürmek istediğimizde 21 Mart'tan 31 Aralık'a kadar geçen süre için yıla 621, sonraki üç ay içinse 622 eklemeliyiz. Hicrî-şemsî 1322 yılı böylece 1943-44 olacaktır. 1971 yılında Şah, İran'ın 2500. yıl dönümü şerefine yeni bir takvim takdim etmiştir ancak tabii ki bu takvim, devrimle birlikte yok olmuştur.

Afganistan'da İranlıların 1925 malî yılı ile birlikte hicrî-şemsî takvimi kabul edilmiştir. Bu takvim Hicret'i başlangıç olarak kabul etmesine rağmen güneş yılını esas almıştır ve aylar burç isimlerini taşırlar. Dalw 1342 tarihi bu yüzden "Kova (geç Ocak/erken Şubat) 1963"e tekabül etmektedir. Ancak bu metot, "gayr-i İslamî" olduğu için Taliban 1999 yılında tamamen hicrî-kamerî bir takvime geçiş yapmıştır.

Libya'da da Kaddafi 1979 yılında, *hicrî* 13 Rebiülevvel 1400, *cemahiriyye* 13 Şubat 1979'da yeni bir takvim kabul etti. Bu takvim

632 yılında Peygamber Aleyhisselam'ın ahireti teşrifiyle başlıyordu çünkü Maide Suresi 3. ayette de buyurulduğu gibi, "Allah, sizin için dininizi kemâle erdirmiştir."

Bunun yeni bir hicrî yüzyılın başında meydana geldiğine dikkat etmemiz önemlidir çünkü burada yüzyılın başına atfedilen özel bir güç söz konusudur. Her yeni yüzyılın başında, bir *müceddid*in ortaya çıkacağına ve İslam dininden tüm bidatleri temizleyeceğine dair bir fikir vardır. Bu konuda en iyi bilinen kişi, Ahmed Sirhindî'dir⁴ (v. 1624). Ahmed Sirhindî, sadece on birinci hicrî yüzyılın müceddidi olarak tarih sahnesine çıkmamıştır, ona aynı zamanda *müceddid-i elf-i sâni* (ikinci binyılın müceddidi) gözüyle bakılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda da pek çok "müceddid" üzerine çalışmalar vardır. Mesela Sudan'ın Mehdisi on dördüncü hicrî yüzyılın başında ortaya çıkmıştır, yani 1300=1881/1882.

Sadece yüzyıl dönümüne değil, binyıl dönümüne de özel bir güç atfedilmiştir. Örneğin, Ahmed Sirhindî nadir de olsa bu duruma bir emsal olarak gösterilebilir. 16. yüzyılda Hicret'in ikinci binyılından önce (1591-2) Hindistan'da üç tane binyılcı hareket vardı. İlki, ılımlı sufi hareket olan Caunpurlu Mehdi'ydi. Kendisi 900 (1495) yılında ortaya çıkıp âhir zamanı başlatan Mehdi olduğunu iddia etmişti. 1505 yılında vefatından sonra, Ekber zamanındaki güçlü baskıya kadar onun kurduğu hareket devam etti. Bir süre sonra, kuzeybatı sınırındaki bölgede Bâyezîd-i Ensârî'nin (v. 1575) Revşeniyye isimli binyılcı hareketi başlamıştır ve bu mistik ve etnik unsurlar barındıran hareket, Moğollar tarafından güçlükle bastırılmıştır. En son olarak da Ekber Şah yaklaşan yeni binyıla işaret eden din temsilcisi olarak kabul edilebilir: Bilinen dinleri dışında din-i ilahî adında yeni bir din oluşturma çabaları, ülkesinde "aslan ve kuzunun yan yana olması" hayalleri (soyundan gelenlerin de amaç edindiği gibi) ve kendisinin Nur-Hükümdar ismini taşıma fikri binyılcı umutlarına güzel bir örnek teşkil etmektedir ve bunlar aynı zamanda âhir zaman umutlarıdır.

4 İmâm-ı Rabbânî Hazretleri. (e.n.)

Şiilere ve geleneksel dine mensup kişilerin çoğuna göre, âhir zamanda bir tür Mesih karşıtı olan Deccal ortaya çıkacaktır. Dec-cal, Hz. Muhammed'in Ehl-i Beytinden olan son imam Mehdi ya da Hz. İsa ile savaşıacaktır ve yenilecektir. Daha sonra pek çok Müslüman hükümdarın hayalini kurduğu aslan ile kuzunun yan yana barış içinde yaşadığı bir barış dönemi olacaktır. Bu dönem öyle bir dönemdir ki tipik bir "Türk" kuşu olandoğan Hindistan'da yuva yapacak, Hint papağanı da Volga'nın yanında yaşayacaktır. (1199'da vefat eden İranlı şair Hakanî gibi). Tüm farklar ortadan kalkacaktır, bir günü 70 bin yıl sürecek olan kıyamet günü gelene kadar da her yerde barış hâkim olacaktır. "Haşr gününden daha uzun" sürecek olan gün, şair için mâşukundan ayrıldığı gündür. Ondan sonra da sonsuzluk başlamaktadır.

Dinî bayramların hangi güne tekabül ettiği her yerde hicrî-kamerî yıla göre belirlenir. Bu, resmî olarak miladî takvimin kullanıldığı ülkelerde bile böyledir. Örneğin, Türkiye 1926'dan beri miladî (Gregoryen) takvim kullanmaktadır. Ancak İran gibi katı İslamî devletlerde bile millî bayramlar miladî takvime göre kutlanmaktadır (Türkiye'de 29 Ekim'de kutlanan Cumhuriyet Bayramı gibi). İsmaililerdeki İmamet Günü, imamın başa geçişinin miladî takvimdeki tarihine göre kutlanmaktadır. Halihazırdaki Ağa Han⁵ için bu tarih 11 Temmuz'dur. Bu tarih, ona biat tazeleyen inananların biatlarını imamın kabul ettiği tarihtir. Bu günde ilahiler icra edilir, cemaate şerbetler ve yemekler dağıtılır ve bir sonraki hafta sonu aşlar pişirilir ve binlerce inananı ikram edilir. Ayrıca musiki ve tipik oryantal çubuk dansı da dâhil olmak üzere danslar icra edilir.

Bahsedilenler dışında, tarih atmanın çok daha romantik yöntemleri vardır. Örneğin, Hint altkıtasında "12 ay şiiri" anlamına gelen *barahmasa* ismindeki Hint geleneği, âşık bir kadının yılın on iki ayı süresince hislerinden bahsetmektedir. Bu şiirlerde özellikle

5 IV. Ağa Han (1936-): Şiiliğin Nizârî-İsmailiyye mezhebinin kırk dokuzuncu ve şimdiki imamıdır. (e.n.)

yağmur sezonu önemlidir. Bilhassa Sind ve Punjab bölgesindeki Müslüman halk ozanları bu şiir biçimini almış ve önce geleneğe uygun şekilde, daha sonradan da Hint ay isimleri yerine İslamî ay isimlerini kullanarak şiirler kaleme almışlardır. Bu şiirler ruhun, yani âşık kızın Muharrem ayında Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in vefatından dolayı nasıl gözyaşı döktüğünü, Rebiülevvel ayında Hz. Peygamber'in doğumunu nasıl karşıladığını ve niha-yet en son hicrî ayda, Mekke'ye yapılan hac sırasında Mâşuk ile ya da Hz. Peygamber'in Medine'deki türbe-i şerifleriyle manevî bir tevhid tecrübe edişini anlatır. Bu kalbe dokunan dinî şiirler dinleyicilere İslamî yılın ayları boyunca rehberlik eder ve onlara maneviyatlarını hissettirir. Son yıllarda barahmasa şiirlerinde Avrupa aylarının isimlerinin kullanılması, dinî içerik büyük oranda karışmış olsa ve şiirleri söyleyen kişi artık özlem çeken bir gelin olmasa bile -ki 50'li yıllarda yazılmış bir şiirde sevdiğine temmuz ayında Coca-Cola uzatıldığına tesadüf ettim- ilginç bir gelişmedir.

Tarihlerle iştigal etmenin bir diğer yolu da tarih düşürme sanatıdır. Tarih düşürme sanatı özellikle doğu İslam ülkelerinde binyıldan sonra başlamış ve 15. yüzyıldan sonra bilhassa kademe kaydetmiştir. Bugüne kadar bu sanat dalında uzmanlaşmış pek çok müverrih olagelmıştır.

Tarih düşürme şu şekilde yapılır: Arap alfabesindeki her harfin Semitik alfabenin eski kurallarına göre sayısal bir değeri vardır. (Buna ebced denir, bkz. sayfa 19.) Bu konuda kendini eğitmiş bir kişi tarih düşürebilir. Bu tarihler camilerde ya da saraylardaki yazıtlara beyitler olarak yazılır ve genellikle de doğum, evlilik ve ölüm gibi olayların tarihini belirtir. Bu beyitlerde ölen kişinin karakteri dostâne ya da hasmâne şekilde aktarılır: “Ne yaman bir köpeğe-tapan öldü” mısraı Ekber Şah'ın saray şairi Faizi'nin ölümüne düşülmüş bir tarihtir. Faizi 1003/1595 yılında hayata gözlerini yummuştur ve köpeklere duyduğu sevgiyle tanınmaktadır. Allah dostları için de ya ayet ya da hikmetli bir dua ile tarih düşülür. Örneğin, hicri 469 yılında vefat etmiş biri için “Nevvere Allahu

makberahu” diye tarih düşülmüştür. Bu ifade “Allah onun kabrini nurlandırın” anlamına gelmektedir ve bu ifadeden herkes vefat tarihini çıkarabilir. (n=50, v=6, r=200, a=1, l=30, l=30, h=5, m=40, k=100, b=2, r=200, h=5. Sesli harfler hesaba katılmamaktadır.)

Son olarak zaman hesaplamasının farklı bir yönü de vurgulanmalıdır. Avrupa dillerinde olduğu gibi çocuklar kendi doğum günlerinin ya da aylarının isimlerini taşıyabilirler. (Dominik “Pazar çocuğu”, Noel “Yılbaşı çocuğu”, April “Nisan çocuğu” vs.) Müslüman çocuklar da Hristiyanlarda olduğu gibi bir ahirete doğum yıl dönümünde dünyaya geldikleri kişinin ya da ailelerinin kendilerini yakın hissettiklerini velilerin ismini alabilirler. Tüm İslam dünyasında bu geçerlidir. 2000 yılının haziran ayında Tacikistan Hucent’teki otelde oda görevlisine adını sorduğumda bana “Mevlûde” yanıtını verdi ve onu, doğum gününün Hz. Peygamber’in doğumu, yani mevlidi ile aynı gün olmasından dolayı onu tebrik ettiğimde memnun oldu.

Hicri ilk ay olan Muharrem ayı Türkiye’de ve İran’da özellikle de Şii çevrelerde sıklıkla isim olarak kullanılır. Safer ismi daha nadir olarak verilmektedir çünkü bu ikinci ay daha çok uğursuzluk ayı olarak anılagelmıştır. Diğer yandan, ortadaki aylar olan Receb ve Şaban oldukça meşhurdur çünkü bu ayların ikisi de muhterem aylardır. Ancak oruç ayı olan Ramazan’a işaret eden pek çok isim de koyulagelmıştır. Ramazan ismi Doğu söyleyişinde “Ramzan” ve “Ramcan” olmuştur, az da olsa “Rumaydan” versiyonuna da rastlanmaktadır. Türkler bu ayda doğan erkek çocuklarına “oruçlu” anlamına gelen “Saim” ve kız çocuklara “Saime” ismi koymuşlar; “Oruç” ismini de vermekten çekinmemişlerdir.

Bazen Doğu’daki İslam ülkelerinde ay isimlerinden üretilen tamlamalar tamamen manasız ve mantıksızdır. Bunlara örnek olarak, “dinin Recebi” anlamına gelen Recebüddin ve “milletin Şaban’ı” anlamına gelen Şabanülmille verilebilir.

Ramazan ayında dünyaya gelmiş bir çocuğa aynı zamanda “Allah’ın ayı” anlamına gelen Şehrullah ismi de verilebilir. Eğer

çocuk Ramazan'daki en kutsal gece olan Kadir Gecesi'nde (*Leyletü'l-Kadr*) dünyaya gelmişse ona Kadir ismi verilebilir. (Kız ise Leyla ismi konulur.) Bir çocuk Kurban Bayramı'nda ya da Ramazan Bayramı'nda dünyaya gelmişse bundan çokça sevinç duyulur. İyd, Eyd, Eyyad, Eyyadi, İydo, İydi ve benzeri isimler konulagelmıştır ve Arapça *ıyd* olan kelimenin Türkçe karşılığı olan Bayram da aynı şekilde yaygındır. Bazen çocuğun hangi bayramda dünyaya geldiği de belirtilir. Örneğin Pencap'ta "Kurban Bayramı" anlamına gelenek "Bakridi" ismi yaygındır. Hac ayında doğan bir çocuğa da pek tabii Hac veya Hacı ismi verilmektedir. Hatta Türkler hac mevsimi sırasında doğan çocuklarına "Hacıgeldi" ismini vermişlerdir. Daha önceden Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği gün olan mevlidde doğmuş çocuklara koyulan Mevlüd ve Mevlüde isimlerinden bahsetmiştim. Aynı şekilde "Mevlûdiyye" ismine de rastlanır.

Eğer bir çocuk Hz. Peygamber'in göğre yolculuğunun gerçekleştiği 27 Receb'de dünyaya geldiyse o çocuğun ismi Miraç koyulabilir. Hint-Pakistan bölgesinde bu isim sıklıkla "Mehraç", hatta "Mehracüddin" olarak verilir. Şaban ayında dolunay olduğu geceye Türkçede Berat Gecesi adı verilir, bu gece doğan erkek çocuklarına da Berat ismi konulur. İran etkisi altındaki doğudaki İslam coğrafyasında da Nevruz ("Yeni Yıl") ismine rastlanır.

Haftanın günleri, kişilere isim olarak verilenler arasındadır. Bunların arasında Farsçada "Adina" olarak yazılan Cuma günü en sık koyulan gün ismidir. Şaşırtıcı bir şekilde pek çok isim Perşembe (Hamis) isminden türemiştir: "Hamiss", "Hamsi" (Svahili dilinde) ya da kızlar için "Hamise" ve "Hemisse". Afganistan'da Taşkurgan bölgesinde bu isimler uğursuz olarak addedilir.

Çarşamba anlamına gelen "Erba'a" ismi özellikle Kuzey Afrika'da yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Çocuklara Erba'a ya da başında isim tanımlığıyla birlikte "Lerba'a" ismi verilir. Eğer çocuk cumartesi günü dünyaya geldiyse ona "Sabt", "Sebti" ve "Sabbati"